

ACTE ACADÈMIC DE GRADUACIÓ DE DOCTORATS I MÀSTERS

19 de juliol del 2007

A contracorrent. La vida en tres secrets

A Claudio Guillén, *in memoriam*

Hauré de començar amb una confessió, o com es deia en altres temps, una "autocrítica", perquè, a dreta llei, sóc la persona menys adequada per haver estat convidada a intervenir en aquest acte. És ben bé per una ironia de la vida que sóc avui aquí parlant en aquest acte de graduació. Perquè mai no he participat en un acte com aquest mentre era estudiant a les escoles o universitats catalanes. No se'n feien o els boicotejàvem. Eren uns temps en els quals es lluitava contra qualsevol tipus d'imposició i de formalitat. L'orla de la meua promoció del curs de "Preuniversitari" té només una vintena de persones del centenar d'estudiants que érem, perquè la vam boicotejar. En acabar la carrera a la UAB a ningú no li va passar pel cap d'anar al carrer Fontanella a fer-se la foto. Només un despistat va mencionar la possibilitat de fer un viatge de "pas de l'equador" o, un altre, de "final de carrera", i tothom se'ls va mirar com si arribessin d'un altre planeta. A la fi, uns quants amics férem un viatge d'estiu pels llavors anomenats "països de l'Europa de l'Est" (o del socialisme real) i en el nostre fur intern consideràrem que aquell viatge comptava per marcar un final d'etapa. Eren altres temps, de lluita i dubte, de reposicionament i reapropiació del món, a les acaballes del que l'historiador anglès Eric Hobsbawm ha anomenat *l'edat d'or del segle XX*, entre la postguerra de la Segona Guerra Mundial i l'inici de l'ensulsiada, l'esfondrament, el desastre que va obrir la porta a un període d'inestabilitat i de crisi a partir de 1973. El triomf de la cultura juvenil, populista, iconoclasta i d'alliberament personal i social (sexes i drogues) ens fa ara veure aquells temps, en girar els ulls enrere, que diria Stefan Zweig, com un món d'ahir, llunyà, prehistòric, de regust juràssic. Vivíem a contracorrent.

Si miro al meu voltant i em fixo en els canvis que s'han produït des que jo era estudiant i, per tant, candidat a estar assegut en una d'aquestes cadires, m'adono que no es necessita tenir condicions de vident ni de perspicàcia especial per constatar que d'ençà dels anys setanta el món ha canviat de manera radical. Ha canviat en la dimensió. Ja no és eurocèntric, no només per la caiguda brutal de natalitat compensada tan sols per la immigració il·legal, sinó també pel fet que de la

industrialització hem passat a una societat de serveis, tocada greument per fenòmens com la globalització i l'*outsourcing*, és a dir, el trasllat d'indústries a altres zones del planeta. La predicció sobre el "llogarret global" de Marshall McLuhan s'ha vist confirmada, ampliada i superada per fenòmens com Internet, la televisió per satèl·lit, la transformació de les comunicacions (ara en diríem les companyies d'aviació de baix cost), etc. S'ha produït la desintegració de les pautes per les quals es regien les relacions socials entre els éssers humans i, a causa d'aquest fet, la ruptura dels vincles entre les generacions, entre passat i present. Hobsbawm indica que ni les institucions públiques ni el comportament col·lectiu de les persones estan a l'altura d'aquests canvis. I que per això Occident està abocat a una època d'"individualisme asocial absolut". Contra aquest individualisme asocial tenim una responsabilitat: prendre mesures personals. I els joves doctors i màsters haurien d'adoptar un paper d'avantguarda.

Fa anys que visc fora de Catalunya. Però cada cop que hi torno, en el moment d'aterrar l'avió, recordo un poema de Josep Carner, "Retorn a Catalunya":

Ja veig damunt la terra de foc el nostre pi
Oh gent que per les feixes daurades feu camí!
Em sobta com un vi
a força tota vella i humil que ens agermana.
(És viu com la ginesta i com el blau marí
el teu escarafall, oh noia catalana.)

Com somrieu en hores del vespre, masos blancs,
entre pallers de bona companyia,
i cada mas ateny en curta rogalia
bosquet i blat i vinya i un marge amb tres pollancs.

Voldria, tot perdent-me per valls i fondalades
dir tes llaors, oh terra de salut!
enmig de coses fosques i vides oblidades
com aquest grill que canta dins un camí perdut.

Cada cop que el recordo m'adono més i més que el món ha canviat tant que potser sóc un dels últims que pot entendre i gaudir, no només les paraules del text, sinó també l'esperit que hi ha al darrere. Quin sentit tenen avui paraules com "feixes daurades", "masos blancs", "pallers"? Són mots útils per fer turisme rural i poca cosa més, ben poc presents en la vida quotidiana de la ciutadania. La literatura, la bona literatura, té aquest immens valor de funcionar com una mena de rellotge que marca el pas del temps i que ens obre les portes del passat, o també, ens amoroixa amb sons i ritmes com els d'aquest text, d'una extraordinària bellesa, que sap captar per sinècdoc que les essències d'una comunitat, d'un paisatge en un altre temps. La poesia ens recorda que, llei de vida, tot ha canviat.

Moltes coses són mudades i ara ens trobem aquí, en un acte de celebració, de graduació, que per a vostès significa un inici, i per a mi, una oportunitat de passar comptes amb el passat. Si penso en les raons per les quals m'han convidat les autoritats acadèmiques d'aquesta universitat de prestigi (als quals agraeixo l'oportunitat), suposo que els deu interessar la molta experiència, els molts

actes semblants a aquest en els quals he participat després d'una vida professional passada en terres d'ultramar, en un món com el nord-americà, que preua i practica aquest tipus de cerimònia. I és justament d'aquest aspecte de la meua experiència acadèmica del que puc parlar. Perquè el discurs acadèmic de final de curs és tot un subgènere amb modalitats que poden arribar a ser sinistres, i que inventat i desenvolupat en el món anglosaxó, té molt a veure amb el *wishful thinking* (pensament positiu i optimista) d'aquella societat. Un dels temes inevitables (i gairebé únic) d'aquest tipus de discurs és la reflexió sobre el sentit de l'educació superior, el que els nord-americans anomenen *liberal arts*, i explicar que el títol que reben els estudiants en aquell moment té un valor humà i no només material, és a dir, la garantia de proporcionar-los una feina i la possibilitat de guanyar un bon sou.

El tòpic més suat del discurs de final de carrera és que els estudiants han passat x anys de la seva vida no només aprenent, acumulant coneixements, sinó que el més important és que els professors els han "ensenyat a pensar". I molts altres tòpics, que els estudiants escolten impassibles, estoicament, des que tenen 10 anys i fan el primer pas d'una escola, la primària, a la secundària, i després en molts altres moments, en actes "de passatge" semblants a aquest. Els parlen de la importància de tenir objectius a la vida, de ser responsables de les pròpies accions, d'aprofitar els errors per construir un futur brillant (aquí seria adequada la resposta de Herr K., el personatge de Brecht, qui a la pregunta, "- Què fa ara?", respon: "- Estic molt enfeinat: preparo el meu proper error"), de trobar la inspiració en el món que els envolta, de no abandonar mai un somni/projecte, de crear un codi personal de comportament, de la regla d'or (no facis als altres...), de no oblidar mai els propis orígens, d'imposar-se grans expectatives, etc.

Aquest tipus de discurs, com deia, té un lloc i un sentit en la societat nord-americana, però no crec que el tingui de manera equivalent en la catalana. Per això m'ha semblat convenient parlar aquí de tres secrets de la vida. Tres secrets dels quals no se n'ensenyava res (o poc) a les aules universitàries, però que, en la meua modesta opinió, resulten fonamentals per a la supervivència en aquest món traïdor. Tres secrets sobre els quals se sap ben poc en aquella cultura en la qual visc i treballa i que poden ser a la base d'una estratègia alternativa en una cultura com l'europea.

El primer secret és l'amistat. No hi ha res al món com tenir un bon amic. Cada cop que torno a Catalunya, en baixar de l'avió, després de dir-me el poema de Carner, la primera cosa que faig és retrobar els amics. Repassem les nostres vides, comentem els canvis. Ens aconsellem pacients, compartim dubtes. Parlem hores i hores. Tenir un amic és com tenir un altre tu.

En el món grecollatí l'amistat era considerada el sentiment suprem, perquè era un sentiment desinteressat i altruista, sense l'element sexual ni la passió de la gelosia, presents en la relació amorosa. Sèneca, per exemple, lloava la inutilitat de l'amistat en escriure: "Em preguntes amb quin objectiu fas amics?". Per tenir algú per qui morir, per tenir algú a qui seguir a l'exili, a la mort del qual em podré oposar amb totes les meves forces." Ciceró era també molt positiu. En el llibre *De amicitia*, escriu: "Segons la meua opinió els qui eliminen l'amistat de la vida és com si n'eliminessin el sol" (*Solem enim e mundo tollere videntur, qui amicitiam e vita tollunt*). Quan sant Agustí va perdre l'amic més estimat, escriví: "Sentia que la meua ànima i la seva eren només una en dos cossos: per això la meua vida no tenia sentit. No volia viure a mitges".

Aquestes defenses clàssiques de l'amistat adquireixen un to encara més familiar i proper si escoltem la veu de Michel de Montaigne. Quan en els *Essais* evoca la breu coneixença del seu gran amic, Étienne de la Boétie, ens adonem que aquesta amistat fou de dimensions profundes. I la des-

aparició d'aquest, la mort, li féu escriure alguna de les pàgines més belles dels *Essais*. Un amic, deia Montaigne, és algú per compartir els secrets que no es comparteixen amb ningú més, perquè hi ha una identificació: "Puc comunicar-li sense dir mentida, a ell que no és un altre, que sóc jo" (*je le puis sans parjure, communiquer à celui, qui n'est pas autre, c'est moy*). En una relació d'amistat es produeix un grau tal de compenetració que s'esborren les diferències:

El que anomenem normalment amics i amistat no són més que coneixences i relacions familiars lligades per algun tipus de comoditat, la qual cosa significa que les nostres ànimes es donen suport mutu. En l'amistat de la qual us parlo jo, les ànimes es confonen d'una manera tan universal que esborren les costures i aquestes no es poden reconèixer.

Au demeurant, ce que nous appellons ordinairement amis et amitez, ce ne sont qu'accointances et familiaritez nouvees par quelque occasion ou commodité, par le moyen de laquelle nos ames s'entretiennent. En l'amitié dequoy je parle, elles se meslent et confondent l'une en l'autre, d'un meslange si universel, qu'elles effacent, et ne retrouvent plus la cousture qui les a jointes.

Allò que és impressionant del plantejament de Montaigne és la proposta de totalitat: "Car aquesta amistat perfecta de la qual us parlo és indivisible: cadascú es dona de manera total a l'amic, i no queda res per compartir amb altres" (*Car cette parfaite amitié, dequoy je parle, est indivisible: chacun se donne si entier à son amy, qu'il ne luy reste rien à departir ailleurs*). La mort prematura de l'amic li fa confessar que és el diàleg amb l'amic desaparegut allò que l'empeny a escriure, al diàleg: "Només ell gaudia de la meua vertadera imatge, i se l'endugué. Per això m'explico amb deteniment". (*Luy seul jouyssoit de ma vraye image, et l'emporta. C'est pourquoi je me deschiffre moy-mesme si curieusement*). Encara més proper a nosaltres, Josep Carner escriví sobre Guerau de Liost, l'amic íntim, uns versos cabdals:

Sense la teva dolça companyia
fóra enutjosa la immortalitat.

Per compensar, una opinió negativa d'Oscar Wilde, un cínic il·lustre: "*Friendship is far more tragic than love. It lasts longer*" (L'amistat és molt més tràgica que l'amor. Dura més). Tenir amics és extraordinari. Tenir bons amics és únic. És més que la meitat de la vida. Conservar-los i gaudir-ne és un dels arts més difícils, que no té ni escola ni manual. I molt menys programa de màster o de doctorat. Però val la pena intentar-ho.

El segon secret és el més difícil: tenir consciència de les pròpies limitacions, saber la mesura d'un mateix. Potser professors i estudiants no som prou conscients que, més enllà dels coneixements objectius, el domini dels quals és imprescindible per obtenir un títol universitari, hi ha un altre element en l'educació que és potser encara més important: la modèstia. Tots recordem la primera vegada que, de petits, vam sortir del clos familiar i anàrem a passar la tarda a casa d'un amic d'escola o del barri. Ens enfrontàrem per primera vegada amb un grup humà diferent: el berenar era inmenjable, el pa tenia un gust estrany acompanyat d'una xocolata de color blanc; el paper higiènic era de color rosa i no blanc. Mig plorosos, vam trucar a casa perquè ens rescatessin amb urgència d'aquell grup de salvatges. Va ser el nostre primer contacte amb la diversitat i, potser,

vam començar llavors a constatar la necessitat d'acceptar l'altre. L'experiència universitària hauria de ser una ampliació d'aquesta experiència infantil: de fer-nos conscients dels nostres límits; l'educació hauria d'aconseguir que els estudiants prenguessin consciència que no són la mesura de tot. Els joves graduats han de tenir confiança en si mateixos, però també cal defensar el món del seu excés de confiança.

I no hi ha escola millor per aprendre humilitat que la lectura, aquest bell art en lenta decadència. Per exemple, llegint el *Quijote*, ens introduïm en un món de misteris com el de la "Cueva de Montesinos". Allí Don Quijote s'adorm una estona i quan conta la seva experiència no pot distingir entre somni i realitat:

y, estando en este pensamiento y confusión, de repente y sin procurarlo, me salteó un sueño profundísimo; y, cuando menos lo pensaba, sin saber cómo ni cómo no, desperté de él y me hallé en la mitad del más bello, ameno y deleitoso prado que puede criar la naturaleza ni imaginar la más discreta imaginación humana. Despabilé los ojos, limpié melos, y vi que no dormía, sino que realmente estaba despierto; con todo esto, me tenté la cabeza y los pechos, por certificarme si era yo mismo el que allí estaba, o alguna fantasma vana y contrahecha; pero el tacto, el sentimiento, los discursos concertados que entre mí hacía me certificaron que yo era allí entonces el que soy yo aquí ahora.

En la lectura ens endinsem en altres mons que s'assemblen al nostre, però que són diferents, ens fan perdre el control. Ens atensem a mons on és possible el meravellós. Així succeeix en una novel·la com *Cien años de soledad*, una novel·la on la màgia, les situacions més increïbles es barregen amb la quotidianitat més estricta, i en sortim més preparats per anfrontar la vida amb una perspectiva diferent. Més acollidora. En les frases finals descobrim com la literatura pot ser un mirall de la vida i que el text de la profecia és idèntic a la novel·la que estem llegint, ja que Melquíades és un "representant" de l'autor, Gabriel García Márquez:

Macondo era ya un pavoroso remolino de polvo y escombros centrifugado por la cólera del huracán bíblico, cuando Aureliano saltó once páginas para no perder el tiempo en hechos demasiado conocidos, y empezó a descifrar el instante que estaba viviendo, descifrándolo a medida que lo vivía, profetizándose a sí mismo en el acto de descifrar la última página de los pergaminos, como si se estuviera viendo en un espejo hablado. Entonces dio otro salto para anticiparse a las predicciones y averiguar la fecha y las circunstancias de su muerte. Sin embargo, antes de llegar al verso final ya había comprendido que no saldría jamás de ese cuarto, pues estaba previsto que la ciudad de los espejos (o los espejismos) sería arrasada por el viento y desterrada de la memoria de los hombres en el instante en que Aureliano Babilonia acabara de descifrar los pergaminos, y que todo lo escrito en ellos era irreplicable desde siempre y para siempre porque las estirpes condenadas a cien años de soledad no tenían una segunda oportunidad sobre la tierra.

Podem tenir una experiència semblant llegint *La plaça del Diamant* de Mercè Rodoreda, en la qual ens presenta en les últimes pàgines una visió d'un espai molt conegut, una plaça del barri de Gràcia, però li concedeix dimensions mítiques i gairebé sobrenaturals:

vaig ficar-me a la plaça del Diamant: una capsula buida feta de cases velles amb el cel per tapadora. I al mig d'aquella tapadora hi vaig veure volar unes ombres petites i

totes les cases es van començar a gronxar com si tot ho haguessin ficat a dintre d'aigua i algú fes bellugar l'aigua a poc a poc i les parets de les cases es van estirar amunt i es van començar a decantar les unes contra les altres i el forat de la tapadora s'anava estrenyent i començava a fer un embut. [...] vaig fer un crit d'infern. Un crit que devia fer molts anys que duia a dintre i amb aquell crit, tan ample que li havia costat de passar-me pel coll, em va sortir de la boca una mica de cosa de no-res, com un escarabat de saliva... i aquella mica de cosa de no-res que havia viscut tant de temps tancada a dintre era la meva joventut que fugia amb un crit que no sabia ben bé què era... ¿abandonament?

La literatura ens ajuda a veure els espais amb nou ulls i ens dóna instruments per encarar-nos amb el passat, recursos que són de gran utilitat en un món sense entranyes. Ens dóna consol i ens fa propostes.

L'últim secret és la lentitud. Vivim en un món de presses i de l'imperi de l'ara mateix. Contra aquesta dictadura de l'absurd, hem d'imposar una mica de seny i saber dir *no*. Aturar-nos i gaudir. Beure i menjar amb calma. Contra el perill del *fast food* uns italians del Piemont van fundar fa vint anys l'associació de l'*slow food*. Intentar de menjar a poc a poc vol dir intentar gaudir de les petites felicitats, malgrat que sempre, com deia el poeta, la felicitat ens troba "fent cara d'enzes". Voto per la tranquil·litat i el viure lent. De fet, aquesta activitat de ralentiment de la vida es pot només realitzar en solitud radical, gairebé monàstica, combatent la temptació del telefonet, de l'email i del sempre estar informat. O bé, en determinats llocs públics, en comunitat, com un dels que reivindica Claudio Magris a *Microcosmi*:

El cafè és una acadèmia platònica [...]. En aquesta acadèmia no s'hi ensenya res, però s'hi aprenen la sociabilitat i el desencís. S'hi pot parlar, contar, però no és possible predicar, fer-hi mítings, donar classe. Cadascú, a la seva taula, és proper i llunyà respecte als qui l'envolten.

Il caffè è un'accademia platonica [...]. In quest'accademia non si insegna niente, ma si imparano la socievolezza e il disincanto. Si può chiacchierare, raccontare, ma non è possibile predicare, tenere comizi, far lezione. Ognuno, al suo tavolo, è prossimo e distante rispetto a chi gli sta accanto.

Viure lentament ens permet de gaudir més. I dins aquest viure lent no hi ha res com la sobre-
taula. Ja fa anys, quan jo treballava a la Universitat de Poitiers, el lector de rus, un bon amic d'origen espanyol, que es deia Enrique López, em va convidar a dinar a casa seva i poc abans, amb un aire de misteri, em va anunciar "estará el viejo". Aquest "viejo" va resultar ser el general Enrique Líster. Va ser un dinar singular. Mentre dinàvem i m'introduïen en el misteri dels "cressons" (crèixams), el general explicava amb tota mena de detalls els últims dies de l'exèrcit de la República, els moviments de les tropes, el profund sentiment de frustració que va sentir en haver de lliurar les armes a les tropes franceses que els esperaven a l'altra banda dels Pirineus al març del 1939. Mentre parlava s'anava engrescant i, de sobte, vaig poder comprovar que ja no érem a la frontera francesa, sinó molts quilòmetres enllà, uns mesos abans, en plena defensa de Madrid. Damunt les estovalles, que s'havien convertit en mapes de l'Estat Major, prenien vida els detalls més mínims de les operacions bèl·liques, com si tot allò hagués passat la setmana abans.

La vivacitat de l'explicació va fer que, fins i tot, sentís explosions llunyanes que torbaven la sagrada pau burgesa del diumenge a la província francesa, o que sentís una forta olor a pólvora. Em trobava -i no era la primera vegada- davant un testimoni de primera mà de la Guerra Civil. Com en un magnífic film de Jaime Camino, *La vieja memoria*, en el qual va concentrar una gran quantitat de testimonis orals d'aquesta mena, que els llibres de memòries publicats d'ençà de la mort de Franco han completat.

La lentitud, que llavors jo no coneixia, ens permet de gaudir de moments com aquest. I ens fa ser més conscients del present (i el seu passat). Com avui, 19 de juliol del 2007, que fa 71 anys de l'inici d'un conflicte esfereïdor. Com ens advertia Espriu en *Primera història d'Esther*: "Eviteu el màxim crim, el pecat de la guerra entre germans".

En el fons, saber viure la vida amb lentitud significa gaudir-ne al màxim. I permet de preparar-se per a una capacitat per a la sorpresa, que està molt relacionada amb aquests tres secrets. Potser el comú denominador d'aquests tres secrets (o principis) és el de saber entendre altres mons; mantenir una actitud de curiositat, oberta; acceptar l'altre, el desconegut.

Hi ha un sonet de Christophe Plantin que jo llegia cada cop que anava a visitar una amiga dels meus pares, Titit Cunill, una néta de Puig i Cadafalch, que vivia a París, perquè el tenia penjat darrere de la porta d'entrada. És un text que concentrava uns principis vitals que llavors no compartia (o no entenia), però dels quals, amb el temps, he après a valorar-ne el sentit i que, amb totes les distàncies que són del cas, he fet meus.

LE BONHEUR DE CE MONDE

*Avoir une maison commode, propre et belle,
Un jardin tapissé d'espaliers odorans,
Des fruits, d'excellent vin, peu de train, peu
d'enfants,
Posséder seul sans bruit une femme fidèle,*

*N'avoir dettes, amour, ni procès, ni querelle,
Ni de partage à faire avec que ses parens,
Se contenter de peu, n'espérer rien des Grands,
Régler tous ses desseins sur un juste modèle,*

*Vivre avecque franchise et sans ambition,
S'adonner sans scrupule à la dévotion,
Dompter ses passions, les rendre obéissantes,*

*Conservar l'esprit libre, et le jugement fort,
Dire son chapelet en cultivant ses entes,
C'est attendre chez soi bien doucement la mort.*

LA FELICITAT D'AQUEST MÓN

Tenir una casa còmoda, neta i bella,
Un jardí entapissat d'arbres odorants,
Fruïta, vi excel·lent, poca activitat, pocs infants,
Estimar sol sense soroll una dona fidel,

No tenir deutes, amor, ni procés, ni baralla,
Ni haver de fer reparticions amb els parents,
Acontentar-se amb poc, no esperar res dels
Grans,
Ajustar les intencions segons un model just,

Viure amb franquesa i sense ambició,
Lliurar-se sense escrúpols a la devoció,
Controlar les passions, fer-les submises,

Conservar l'esperit lliure, i el parer clar,
Dir el rosari mentre cultives els empelts,
És esperar tot sol ben dolçament la mort.

(trad. E. B.)

És un sonet potser per a gent gran, perquè ens parla de *l'aurea mediocritas*, la condició òptima a mig camí de tot. *L'aurea mediocritas* és una locució de les *Odes* del poeta llatí Horaci (*Odes* 2, 10, 5), que significa "estar en una posició intermèdia", entre l'òptim i el pèssim, entre el màxim

i el mínim, i que exalta el rebuig de qualsevol excés i el respecte per la posició intermèdia. Quan el vaig llegir a vint anys em va fer una forta impressió. Confesso que no el vaig entendre, però amb el pas del temps, he descobert que adquireix un sentit pregon, cada dia que passa més savi.

Em retorna al que deia fa un moment, perquè per sobreviure hem de tenir una actitud oberta, però també cínica (en el bon sentit), crítica i atenta. Com deia Schopenhauer a *L'art d'envellir o Senilia*:

Qui viu molt de temps i veu passar dues o tres generacions d'éssers humans se sent com un espectador que assisteix a la funció dels saltimbanquis durant una festa major. Després de veure el mateix espectacle dues o tres vegades seguides, els números, que eren estudiats per a una sola representació, un cop ha desaparegut la il·lusió i la novetat, ja no fan cap efecte.

Davant l'espectacle de la vida, on mai no manquen els saltimbanquis, és important adoptar una actitud d'escepticisme. Quan retorno a Catalunya, m'esperen els amics, m'adono de les meves limitacions, visc i menjo i parlo a poc a poc. La UPF m'ha permès de tornar per uns minuts al meu passat i d'evocar tres secrets que encara em fan respirar. A contracorrent. Pensaments d'un temps d'ahir que poden ser útils per a la vida futura d'uns joves graduats.

Enhorabona per haver acabat els estudis. Els desitjo molta sort.

Enric Bou
Brown University